

UNIwersytet WarsZawski
Wydział Lingwistyki Stosowanej
Instytut Lingwistyki Stosowanej
Institute of Applied Linguistics

---

dr hab. Janina Mołczanow, prof. ucz.

Warszawa, 1.09.2023

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Alony Kononenko-Szoszkiewicz (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu; promotorka: Prof. dr hab. Katarzyna Dziubalska-Kołaczyk, promotor: Em. O. Univ.-Prof. Dr. Phil. Dr. H.C. Mult. Wolfgang Ulrich Dressler) pt. *Exploring (mor)phonotactic patterns: A comparative study of selected Germanic and Slavic languages.*

Uwagi wstępne

Przedłożona do oceny rozprawa mgr Alony Kononenko-Szoszkiewicz poświęcona jest budowie grup spółgłoskowych występujących w wybranych językach germańskich i słowiańskich. Głównym celem badawczym jest opis zbitek inicjalnych i finalnych w języku niemieckim, rosyjskim i ukraińskim, w odniesieniu do języka angielskiego oraz polskiego. O ile fonotaktyka języka niemieckiego i języka rosyjskiego była wielokrotnie omawiana w literaturze przedmiotu, o tyle system fonologiczny języka ukraińskiego, w tym budowa zbitek, pozostaje w dużej mierze *terra incognita*. Recenzowana praca wnosi zatem do badań językoznawczych novum materiałowe ze względu na zebranie nowych danych dotyczących budowy grup spółgłoskowych występujących na początku wyrazu w języku ukraińskim.

Ponadto, rozprawa doktorska realizuje cel teoretyczny, który polega na przetestowaniu modelu opisu fonotaktyki *Beat-and-Binding* zaproponowanego i rozwijanego przez prof. Katarzynę Dziubalską-Kołaczyk i jej współpracowników. Kandydatka przyjmuje za swoim środowiskiem naukowym rozróżnienie sekwencji spółgłoskowych na zbitki fonotaktyczne wy-

stępujące w obrębie morfemu i zbitki morfonotaktyczne, które powstają w wyniku operacji morfologicznych, w tym alternacji morfonologicznej (np. /lw/ w *lew* : *lwa*) oraz afiksacji (np. /sk/ w *s+kończyć*). Model ten zakłada, iż zbitki morfonotaktyczne są mniej preferowane niż zbitki fonotaktyczne, preferencje zaś są mierzone używając zasadę Audiodystansu Netto (NAD, Net Auditory Distance).

Założone cele badawcze osiągnięto poprzez opis i analizę początkowych i końcowych zbitek fonotaktycznych i morfonotaktycznych w kilku językach. Kandydatka przeprowadziła analizę ilościową i jakościową grup spółgłoskowych w oparciu o dane korpusowe, co pozwoliło na pełniejszy opis możliwych układów zbitek oraz sprawdzenie innych aspektów badanego zjawiska, np. częstotliwości występowania takich zbitek w różnych pozycjach w wyrazie. Pod względem teoretycznym nowym wynikiem jest wykazanie na podstawie obliczeń kalkulatorem NAD, iż podczas gdy zbitki morfonotaktyczne są mniej preferowane w języku ukraińskim, grupy spółgłoskowe w języku niemieckim i języku rosyjskim są bardziej preferowane jeżeli zostały utworzone w wyniku operacji morfologicznych. Wynik ten jest ciekawy z dwóch powodów. Po-pierwsze, wykazane znaczące różnice pomiędzy typologicznie zbliżonymi systemami fonologicznymi dwóch języków słowiańskich nasuwa pytanie o źródła tych różnic, zwłaszcza że systemy obu języków są porównywalne pod względem złożoności morfologicznej oraz zbitki w obu językach powstały w wyniku analogicznych procesów diachronicznych (np. zanik jerów). Po drugie, wynik ten jest ważny, gdyż w sposób oczywisty podważa hipotezę, iż stopień preferencji fonologicznej jest odwrotnie proporcjonalny do złożoności morfologicznej. Nasuwa się zatem pytanie, czy należy zrewidować model, na podstawie którego ta hipoteza została sformułowana, czy może udoskonalić narzędzie pomiaru preferencji fonotaktycznych i morfonotaktycznych.

Struktura i ocena rozprawy

Praca liczy 167 numerowanych stron, składają się na nią wstęp, dyskusja, wnioski, streszczenie w języku polskim i angielskim, bibliografia, oraz załączniki. Główny trzon pracy stanowi szereg czterech artykułów opublikowanych na łamach uznanych w świecie czasopism i wydawnictw naukowych (w tym artykuły w wysokiej rangi czasopismach *Folia Linguistica Historica* oraz *Italian Journal of Linguistics*, a także dwa rozdziały w tomach wydanych przez wydawnictwa *Routledge* oraz *Austrian Academy of Sciences Press*). Tylko jeden z tych artykułów jest samodzielny, pozostałe trzy napisane zostały we współautorstwie z promotorem Prof. Wolfgangiem Dresslerem i innymi badaczami. Należy tu jednak podkreślić znaczący

wkład procentowy Doktorantki, stanowiący 65, 60, oraz 15 procent, oraz międzynarodową współpracę z wybitnymi językoznawcami. Właściwa ocena osiągnięcia naukowego Doktorantki powinna ograniczyć się do tego, w jaki sposób wykorzystwała narzędzia badawcze będące do dyspozycji w ramach przyjętego modelu teoretycznego. Całość analizy i argumentacji zasługuje na pochwałę. Doktorantka sprawnie się porusza w skomplikowanym materiale języka rosyjskiego, ukraińskiego oraz niemieckiego, odwołując się do innych języków zarówno indoeuropejskich, jak i tych należących do typologicznie odmiennych rodzin językowych. Pozytywnie oceniam posługiwanie się narzędziami korpusowymi, operowanie kalkulatorem NAD, oraz modelowanie statystyczne. Struktura pracy jest przejrzysta i logiczna, na uwagę również zasługuje systematyczność i klarowność prezentacji. Praca jest napisana poprawną idiomatyczną angielszczyzną.

Część wstępna przedstawia główne założenia teoretyczne rozprawy, wprowadzając podział na fonotaktykę i morfonotaktykę, który odgrywa kluczową rolę w uprawianej przez Doktorantkę teorii i w odniesieniu do którego konstruowane są opisy i analizy zbitek przedstawione w serii artykułów. W części tej został również omówiony model fonotaktyki *Beats-&Binding* oraz podane wzory obliczeń Audiodystansu Netto. Część wstępna zyskałaby ogromnie, gdyby Autorka umieściła swoje rozważania w szerszym kontekście fonologii teoretycznej. Autorka wprawdzie zaznacza na wstępie, iż istnieje wiele alternatywnych modeli opartych na sonorności, które można zastosować do analizy struktury sylaby, jednakże żadnych z tych modeli nie wymienia. Zasada sonorności, mimo że odgrywa marginalne znaczenie w teorii uprawianej przez Doktorantkę, jest powszechnie uznawana w literaturze i szeroko stosowana w analizach wielu zjawisk fonologicznych, warto zatem by było ją omówić w części wstępnej.

Ponadto, w dalszych częściach pracy Doktorantka formułuje generalizacje w odniesieniu do wyrazu, nie uzasadniając przyjętego założenia, że to właśnie wyraz, a nie sylaba, pełni rolę domeny badań struktury zbitek w modelu który stosuje w swoich badaniach. Ten skrót myślowy pozostawia pewny niedosyt, gdyż powszechnie się zakłada, iż system fonologiczny składa się z segmentów, które łączą się w sylaby, wyrazy oraz frazy, przy czym w literaturze przedmiotu funkcjonują również pojęcia wyrazu fonologicznego (prozodycznego), wyrazu morfologicznego oraz wyrazu gramatycznego. Warto by było doprecyzować, na którym z tych elementów struktury gramatycznej zasadza się analiza zbitek, zwłaszcza że zbitki inicjalne i finalne w obrębie wyrazu są często bogatsze niż zbitki występujące w nagłosie i wygłosie sylaby, zwłaszcza w językach słowiańskich (por. np. analizy zbitek j. polskiego w Cyran i Gussmann 1999, Rubach i Booij 1990).

W dalszej części tego rozdziału Doktorantka omawia wyniki studium bibliometrycznego badań korpusowych w językoznawstwie, które zostało przeprowadzone przez Autorkę na podstawie analizy publikacji umieszczonych w bazie Scopus w latach 2010-2020. Analiza miała na celu ustalenie, jakie rodzaje korpusów są najczęściej wykorzystywane w językoznawstwie korpusowym oraz które języki dominują w tego typu badaniach, a także wskazanie dziedzin językoznawstwa, które najczęściej stosują metody lingwistyki korpusowej. Doktorantka wykazała, iż badania korpusowe przeważnie bazują na języku pisanym, a przedmiotem badań jest najczęściej język angielski. Ponadto, badania korpusowe są najbardziej rozpowszechnione w analizach dyskursu akademickiego, rozpoznawaniu mowy i przetwarzaniu języka naturalnego, a także w badaniach rozwoju językowego i analizie mowy. Jak słusznie zauważa Autorka, wyniki te mogą nie być reprezentatywne dla całego środowiska, ponieważ baza Scopus kładzie nacisk na publikacje anglojęzyczne oraz jest ukierunkowana na określone wydawnictwa, niedostatecznie uwzględniając publikacje o zasięgu krajowym.

Ponadto, część wstępna zawiera streszczenia przedłożonych do oceny artykułów badawczych, które omawiam w dalszej części recenzji, a także zwięzłą dyskusję oraz wnioski.

Artykuł nr 1¹ poświęcony jest historycznemu procesowi powstawania i rozwoju morfonotaktycznych zbitek spółgłoskowych w językach germańskich, słowiańskich, bałtyckich, romańskich i innych. Autorzy wyróżniają szereg procesów diachronicznych, które przyczyniają się do powstawania grup spółgłoskowych, w tym utratę samogłosek, afiksację, metatezę, epentezę końcową i spółgłoskową, a także tworzenie wyrazów złożonych oraz przegłos w językach indoeuropejskich oraz analogiczne zjawiska w j. arabskim. Wykazano, iż języki różnią się pod względem udziału poszczególnych procesów w tworzeniu połączeń spółgłoskowych. Na przykład, podczas gdy afiksacja czy utrata samogłosek przyczyniła się do powstania zbitek zarówno w językach germańskich jak i słowiańskich, w tych ostatnich znaczna liczba sekwencji spółgłoskowych utworzyła się na początku wyrazu w wyniku prefiksacji połączonej z utratą jerów, np. pol. *wstrzelać* [fstɕ] czy ros. *wsplesk* [fspl], zaś w językach germańskich na końcu wyrazów w rezultacie dodawania sufiksów i późniejszym zanikiem samogłoski, np. ang. *sinn+ed*, niem. *schimpf+st* > *schimpf+est*. Zbadano również wpływ kilku parametrów preferencji morfologicznych, takich jak morfonotaktyczna i morfosemantyczna przejrzystość (ang. *opacity*) oraz złożoność systemów morfologicznych poszczególnych języków. Wykazano, iż większość zbitek morfonotaktycznych powstaje na jeden z dwóch

---

¹ Dressler, W. U., Kononenko, A., Sommer-Lolei, S., Korecky-Kröll, K., Zydorowicz, P., Kaman-dulytė-Merfeldienė, L. (2019) Morphological richness, transparency and the evolution of morpho-notactic patterns, *Folia Linguistica Historica* 40(1): 85–106. Udział procentowy Doktorantki: 15%.

sposobów: na drodze fonologicznej, poprzez utratę samogłosek, oraz na drodze morfologicznej w wyniku konkatenacji.

W dyskusji dotyczącej zaniku samogłosek w językach słowiańskich zauważyłam pewną nieścisłość dotyczącą opisu języka ukraińskiego. Autorzy słusznie zaznaczają na str. 89-90, iż wiele grup spółgłoskowych powstało w językach słowiańskich w wyniku utraty samogłosek krótkich wysokich, znanych jako jery, przytaczając przykłady takie jak *lew - lwa* w języku polskim czy *son - sna* w języku rosyjskim. Następnie na str. 91 znajdujemy stwierdzenie, iż w standardowej odmianie języka ukraińskiego utrata samogłosek była sporadyczna w początkowych sylabach wyrazów, natomiast samogłoska /o/ przeszła w /i/ w przypadkach innych niż mianownik (Pugh i Press 2005), stąd alternacje *riv - rov+u* „rów”, *vil - vol+a* „wół”, *bik - bok+u* „bok”, *mist - most+u* „most” itd. Alternacje takie rzeczywiście są obecne w j. ukraińskim, nie są jednak relewantne w kontekście utraty jerów, gdyż samogłoski alternujące przeważnie nie są etymologicznie jerami, zachowały się one zresztą w innych językach słowiańskich, por. pl. *rów - rowu*, *wół - woła*, *bok - boku*, *most - mostu*.

Kolejne dwa artykuły poświęcone są opisowi zbitek języka niemieckiego oraz zestawieniu zbitek niemieckich z grupami spółgłoskowymi występującymi w języku rosyjskim (Artykuł nr 2²). Artykuł nr 3³ przedstawia inwentarz inicjalnych i finalnych zbitek trójczłonowych w j. niemieckim zawierających ciągi dwóch obstruentów w oparciu o dane korpusowe. Grupy spółgłosek są poddane analizie pod kątem struktury fonologicznej i morfologicznej, oraz z perspektywy typologicznej, plasując j. niemiecki wśród innych języków indoeuropejskich. Zarówno w tym, jak i w kolejnym badaniu zbitek rosyjskich przedstawionym w Artykule nr 2, pomiary preferencji zbitek wykazały, iż zbitki morfonotaktyczne są bardziej preferowane niż zbitki fonotaktyczne, negatywnie weryfikując hipotezę, która postuluje odwrotną zależność, oraz potwierdzając wyniki wcześniejszych badań psycholingwistycznych, które wykazały, iż zbitki morfotaktyczne są wcześniej przyswajane przez dzieci oraz szybciej przetwarzane w procesie wytwarzania i rozumienia mowy. Bardzo ciekawa jest również uwaga umieszczona na str 44 dotycząca rzekomych różnic akustycznych i percepcyjnych pomię-

---

² Dressler, W. U., Kononenko-Szoszkiewicz, A. (2019) Main differences between German and Russian (mor)phonotactics, [W]: Wrembel, M., Kiełkiewicz-Janowiak, A., & Gąsiorowski, P. (red.) *Approaches to the Study of Sound Structure and Speech: Interdisciplinary Work in Honour of Katarzyna Dziubalska-Kolaczyk*, str. 145-158. New York & London: Routledge. Udział procentowy Doktorantki: 60%.

³ Dressler, W. U., Kononenko-Szoszkiewicz, A. (2021) German phonotactic vs. morphonotactic obstruent clusters: a corpus linguistic analysis, [W]: W. U. Dressler, B. Calderone, S. Sommer-Lolei, K. Korecky-Kröll (red.) *Experimental, Acquisitional and Corpus linguistic Approaches to the Study of Morphonotactics*, str. 15-52. Vienna: Austrian Academy of Sciences Press. Udział procentowy Doktorantki: 65%.

dzy zbitkami morfonotaktycznymi a fonotaktycznymi. Mam nadzieję, iż Doktorantka uwzględni również ten aspekt fonetyczny w swoich dalszych badaniach nad zbitkami spółgłoskowymi, zwłaszcza jeżeli chodzi o badania języków słowiańskich obfitujących w tego typu danc.

Artykuł nr 4⁴ miał na celu stworzenie inwentarza inicjalnych grup spółgłoskowych w języku ukraińskim oraz sprawdzenie hipotezy, iż zbitki utworzone w rezultacie przekształceń morfologicznych są mniej preferowane niż ciągi fonotaktyczne. Innym celem artykułu było zweryfikowanie, czy istnieje korelacja między stopniem preferowania zbitki a logarytmicznymi częstotliwościami. Zgodnie z przewidywaniem modelu, obliczenia preferencji zbitki przy użyciu kalkulatora NAD udowodniły, iż, w odróżnieniu od języka niemieckiego i języka rosyjskiego, zbitki morfonotaktyczne w języku ukraińskim są mniej preferowane, natomiast analiza statystyczna wykazała jedynie słabą korelację między częstością użycia grup spółgłoskowych a ich preferencją.

Badanie zostało przeprowadzone rzetelnie, a wyniki są przedstawione w sposób klarowny i czytelny. Chciałabym jedynie zwrócić uwagę na drobne niedociągnięcia. Uważam, iż artykuł zyskałby, gdyby Doktorantka umieściła tabelę z inwentarzem spółgłosek języka ukraińskiego, która określałaby miejsce/sposób artykulacji oraz symbole transkrypcji danych dźwięków. Czytelnik również by skorzystał z bardziej szczegółowego omówienia pojedynczych głosek. Na przykład, mimo iż spółgłoska welarna dźwięczna zwartowybuchowa [g] często pojawia się w zbitkach inicjalnych⁵, głoska ta w języku ukraińskim występuje przeważnie w zapożyczeniach i jest używana w rejestrze oficjalnym, w mowie potocznej zaś zazwyczaj jest osłabiana do /h/. Da się zauważyć niekonsekwentne użycie symboli fonetycznych w transkrypcji spółgłoski dźwięcznej wargowo-zębowej. Doktorantka wydaje się zamiennie używać symboli [v] i [ʋ] (por. str. 156 i 157) – symbol [v] jest zarezerwowany dla spółgłoski szczelinowej, w języku ukraińskim natomiast spółgłoska dźwięczna wargowo-zębowa jest spółgłoską sonorą, powinno się zatem konsekwentnie używać symbolu [ʋ].

Na koniec chciałabym zaznaczyć, iż w porównaniu z bogatą literaturą przedmiotu dotyczącą badań struktury zbitki innych języków słowiańskich, a zwłaszcza języka polskiego, badania systemu fonologicznego języka ukraińskiego są stosunkowo rzadkie. Badanie fonologiczne

---

⁴ Kononenko-Szoszkiewicz, A. (2023) (Mor)phonotactics of Ukrainian. The study of word-initial consonant clusters, [przyjęty do druku w *Italian Journal of Linguistics*].

⁵ Do opisu tych zbitki wkradła się drobna pomyłka: na stronie 156 czytamy, iż trzy najczęstsze ciągi trzech spółgłosek zaczynają się od spółgłoski welarnej dźwięcznej zwartowybuchowej [g], z przytoczonej tabeli natomiast wynika, iż chodzi o zbitki dwuczłonowe.

taktyki j. ukraińskiego zapoczątkowane w przedłożonym artykule ma potencjał wypełnienia luki w tym zakresie. Niewątpliwą zaletą badania jest wykorzystanie danych korpusowych, które pozwala na wyczerpujący opis danych empirycznych, w tym zestawienie reprezentatywnych list zbitek spółgłoskowych, uwzględniając ich pozycję w wyrazie, częstotliwość występowania oraz ich budowę morfologiczną (zbitki fonotaktyczne vs. morfonotaktyczne). Mam nadzieję, iż studium to będzie stanowić punkt wyjściowy dla dalszych badań empirycznych nad fonotaktyką języka ukraińskiego, które z kolei stworzą podstawę do dalszych rozważań teoretycznych zarówno Doktorantki jak i innych badaczy.

Podsumowując, ocena pracy jest ze wszech miar pozytywna ze względu zarówno na dostarczenie nowych danych empirycznych jak i zakres zbadanych języków oraz poruszanych problemów naukowych.

Konkluzja

Rozprawa doktorska mgr Alony Kononenko-Szoszkiewicz wnosi do badań językoznawczych novum zarówno materiałowe ze względu na zebranie danych empirycznych, jak i teoretyczne, polegające na nowej interpretacji danych. Zawarte w niniejszej recenzji uwagi mają charakter polemiczny oraz proponują drobne uzupełnienia, moja ocena całości rozprawy jest jednoznacznie pozytywna. Z przekonaniem stwierdzam, iż rozprawa z nawiązką spełnia wymagania ustawowe stawiane pracom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Lucyna Kupczuk
.....